

KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVI-ik évf. November—December. 1891. 6-ik füzet.

Dr. BALLAGI MÓR. ¹⁾

„A betű megöl, a lélek pedig megelevenít.“
II. Kor. 3, 6.

Az emberi ész természetében van, hogy a dolgokat vizsgálja, s azoknak a mivoltáról és viszonyairól magának felfogást alkosson, legyenek a dolgok akár anyagiak, akár szellemiek. Ez az emberi észnek bennejlő, eredeti, ős tulajdonsága, s minden ismeretnek és tudománynak szükségképpen, nélkülözhetlen feltétele. Ez az ész törvénye, velünk született jog, mely minden egyénnel közös, s mely kiterjed nemcsak a hozzánk közel eső, érzékelhető dolgokra, hanem a lét és ismeret minden körére, a véges dolgoktól, számtalan sorozatokon keresztül, fel egész a végtelenig. Pál apostol e törvényt így fejezi ki: „A lélek mindeneket vizsgál, még az Istennek mélységeit is.“ A szabad vizsgálódás az egyénnek Istentől nyert nagyszerű joga és az emberi nem miveltségének és eléhaladásának nagy útja.

Ez elvet a protestantismus emelte általánosabb érvényre és azzal az emberiség történelmében egy új, bámulatos, csodás termékenysé-
gű korszakot nyitott meg. A protestantismusé az érdem, hogy a mi addig kiváltság volt, általános joggá emelkedett és az emberi teremtő erő nyilvánulásának előfeltételei visszaadattak. Midőn az egyén magyarázatának jogát a legmagasabb és legszentebb dolgokat magában foglaló könyvre, a szentírásra nézve elismerte, melyet addig féltékenyen elrejtve őriztek és az érinthetlenség leplével vontak bé: minden téren rendkívüli szellemi tevékenységet idézett elé. Az emberi szellem annál merészebben és szabadabban fogott az élet és a természet vizsgálásához és meglepő, óriási eredményeket hozott létre.

Igaz, hogy a szabad-vizsgálódás elve a protestantismusban is megszorítottatott, és azok, kik a bibliát a hagyományos katolikus theologia nyügeitől megszabadították, saját hitrendszerüknek tették szolgájává, a helyett, hogy hagyták volna, hogy az maga gyakorolja a maga természetes hatását a lelkekre. Igaz, hogy a hitjavítók közül némelyik a tudománynyal nem sok közösséget ismert el és a szabadabb

¹⁾ † 1891. sept. 1-én.

szellemeket épp úgy üldözték, mint a katolikus egyház a maga „eretnekeit.“ De emez elvnek a tisztelete mégis csak a protestantizmusban növekedhetett, abban és a mellett juthatott a vallási és tudományos művelődés mind magasabb fejlettségre. Annak a kebeléből támadott vagy abban találta otthonát időről-időre a legtöbb szabad-szellemű gondolkozó, kik amaz elvet, mint a haladás és művelődés feltételét, nemcsak védelmezték, hanem magát a protestantizmust, annak hitrendszeréin túl tekintve, a szabadság és előrehaladás nagy elvévé kívánták emelni.

Ennek az elvnek volt dr. Ballagi Mór hazánkban egyik legkiválóbb képviselője.

Szabadon vizsgálódní, embert és életet, természeti és szellemi tényeket elfogulatlan, előítéllettől ment lélekkel vizsgálni, s azokhoz nem valamely előre megállapított elmélet tételeivel, valamely kész rendszerrel közelíteni, hanem azok vizsgálatából, a tények közvetlen észleléséből állítani meg önálló, öntudatos szellemmel az elméletet: ez volt az ő álláspontja. Erről az álláspontról szemléli ő a dolgokat. Ez álláspontot foglalja el a vallás-tudományban, melynek élete jó részét szentelte; ezen alkotja meg azokat az értékes műveket, melyek tudományos vallásirodalmunk gazdagságai. Eléhaladt, felvilágosult álláspont. Pedig mily távolságban volt az tőle! mily meszsziiség, honnan benső élettörténelme kiindul. Mint zsidó szülők gyermeke, az ő-szövetségben és talmudon kezdi tanulmányait, megkötött magyarázatok apró útvesztőin jár, próbálva eszét a scholastikai okoskodásokban, azzal az elébe tűzött céllal, hogy maga is talmud-tanítóvá legyen. De időközben megizleli a görög és latin irodalmat, protestáns iskolának lesz tanítványa: új elemek vegyülnek tudományszomjas lelkébe. Még egy ideig talán a nagy rabbik lebegnek szemei előtt, kik a mór uralom alatt fajából tudományban és irodalomban kiváltak, Izrael családjának jóllétben és műveltségben fényes korszakot alkotva. Még egy ideig a thora, a Mózes törvénye az ő gondolata, mikor azt a héber eredetiből magyarra fordítja át, de már nem a rabbik eszményével és álmaival, nem a talmudisták hitnézeteivel és gondolkodásával, bár magyarázataikból jegyzeteket bőségesen közöl, hanem azzal a szellemmel, melyet rabbinisták, s orthodoxok általán nem szeretnek, melyért azelőtt kétszáz évvel fajának büszkeségét, az amsterdami ifju bölcselet, Spinozát hitsorsosai, Isten kérlelhetetlen boszszuállását hiva fejére, a gyülekezet kebeléből száműzték. Talán nem volt egy Morteira, ki a gyűlölséget szítsa ellene, de a gyülekezet az ő haladó nézeteivel szemben,

melyeket mind bátrabban nyilvánított, eléggé elzárkózott volt. S „ő látni vélte, a mint hirtelen nehéz, fojtó köd kerekedik, mely a zsidóság és ő közéje leereszkedve, örökre elválasztja őket egymástól.“¹⁾ Szelleme már nem a zsidó gondolatvilágban mozog, s neki el kellett a zsidóságot hagynia.

Külső viszonyok, életkörülmények is hozzájárultak szellemi evolúciójához.

Nehéz iskoláján megy keresztül a sorsnak, keserves szenvedéseket állva ki. Önmagának kellett magát gyermekkorra óta fentartania, mindent önmagának látni, mindent magára cselekedni, az életet közetlenül, a maga szemeivel nézni; mi kétségtelenül nagyon befolyt arra, hogy benne az önálló, független gondolkozás kifejlődjék, a mihez meg volt áldva értelmi erővel, kitünő észbeli tehetséggel. Ily szellemre nézve a keresztény társadalommal való érintkezés, a tapasztalatból és könyvekből való folytonos tanulás, keresztény nagy írók műveinek olvasása, megismerése mellett, bár heves küzdelmeken és nyugtalan forrongásokon át, de természetszerűen kellett a pillanatnak bekövetkezni, midőn egy régi világnak nemcsak a gondolkozásmódját nem találja a magáéval öszszeegyeztethetőnek, hanem gondolat tartalmát sem kielégítő szellemi tápláléknak.

A mi ezután következik, fokozatos fejlődése egy folyton haladó, szabad és bátor szellemnek. Bizonyára nem véletlen, hogy Ballagi ekkor Tübingába ment theológiát hallgatni, hol Baur tanított, a hirneves szabadelvű theologus, az ujkori theológiának Schleiermacher után legkiválóbb, leghatalmasb képviselője. Éppen úgy választhatta volna ő Berlint is, sőt talán inkább, mert abban az időben az sokaknak volt gyűlöhelye. De nem választotta. Távol maradt a Hengstenberg-féle theológiától, mely akkor ott uralkodó volt. A tübingai új iskola vonzotta őt merész, de tényleges eredményre törekvő kritikájával, szabadelvű, de történelmi alapon haladó irányával...

Ballagi ezután, mint szabadelvű keresztény theologus ismeretes. És mint ilyen, első sorban a budapesti ref. theol. akadémián fejt ki páratlan muokasságot, mint annak 24 éven át tanára. Az új akadémia, mely 1855-ben állítottatott fel, ő vele új szellemmel indul ki. A biblia-magyarázat nem a megszokott nyomokon halad, hanem új elvek mellett, a tudomány újabb vizsgálódásainak eredményeit felhasználva és további vizsgálódásokra ösztönözve. A szószerinti ihletés-

¹⁾ Ballagi Mór életrajza dr. Ballagi Aladártól. Prot. Naptár. 1879. évf.

tan helyébe világos, érthető felfogás lép, mely az ihletést a szent-iratoknak nem a betűjében, hanem a szellemében keresi és nem mindenütt, csak ott, hol az Isten lelkét érzi lebegni. Az egyház dogmái történelmi világításban, mint az illető kor keresztény hittudatának kifejezései jelennek meg, melyekkel a keresztény hitnézetek fejlődése nincs bezárva. „Előadásainak ereje, értéke — írja egyik kitűnő tanítványa — nem abban állott, hogy kész positiv tanokat vésett volna hallgatói lelkébe, hanem abban, hogy tájékozást nyújtott a tudomány végtelen birodalmában... Nem akarta, hogy a mester szavára esküdve, a fejlődés megakasztassék.“ Annyira szabadelvűen tanított, hogy tanítványai közül akárhány később ellenkező nézeteket kezdett vallani és hirdetni, miot a minőket tőle tanult.

Az új theol. akadémiát szabadelvűsége, széles látóköre és nagy tudománya magas színvonalra emelik és az ő áldásos hatásának ma a hálás tanítványok, részint maguk is mesterek, egész sergei a tanubizonyosságai.

Ballagi munkássága azonban nem szorítkozik a tanári székre. Felvilágosult eszméit az irodalomban is hirdeti.

A bibliáról való nézeteit Tholuck „A Biblia“ című művének kiadása ¹⁾ kíséretében viszi a közönség elé, majd pedig a „Bibliai tanulmányok“-ban, ²⁾ a „Prot. Tud. Szemle“ füzeteiben ³⁾ és részben Renán „Jézus életé“-ről irt „Renániána“ ⁴⁾ című tanulmányában. Az ő és új szövetségi iratok, a vallás okmányai nem úgy tekintetnek itt, mint valami bebalzsamozott ereklyék, hanem a kor tudományos felvilágosultságával, mint oly művek, melyekre a tudományos vizsgálódás módszere alkalmazható, s melyeknek megvan a maguk irodalom-történelmük éppen úgy, mint a nem szorosán vallási műveknek, de a mely irodalom-történelem a vallási értékből nem hogy levonna, hanem ellenkezőleg, a kellő világításba helyezi. Különböző hatást keltenek e művek. Sokan rokonszenveznek a bennök foglalt eszmékkel, mások meg elítélik mind álláspontját, mind tudományos vizsgálódása eredményeit. De bármiként volt, e munkáival bizonyos érdeklődést ébreszt a theol. tudományosság iránt és azt a vele nem egy nézeten állók is kénytelenek ma elismerni, hogy e művek nagyjelentőségűek theol. irodalmunkban.

Hitnézeteit nem foglalja rendszerbe, nem bocsát ki azokról

¹⁾ A Biblia. Tholuck August után Ballagi Mór. Pest, 1863.

²⁾ Bibliai tanulmányok. 2 köt. Irta Ballagi Mór. Pest, 1865. 1868.

³⁾ Prot. Tud. Szemle. Theol. és bölcészeti folyóirat. Szerk. Ballagi Mór. 4 k.

⁴⁾ Renániána Irta Ballagi Mór. 1864.

külön munkát, de megjelent műveiben azok eléggé nyilvánulnak. Ha a bibliára nézve számba vette az újabbkori tudományosságot, nem zárkozik el az elől a hitnézetek megalkotásánál sem. Sőt törekvése oda irányul, hogy a hitnézetek a jelenkor műveltségével, felvilágosodottságával öszszhangzásba hozassanak. A természet-tudomány csak arra segít, hogy Istenről annál tökéletesebb fogalmat alkothassunk. Elveti a csodákban való hitet, mely Istennek hatalmát a természet rendjébe való benyulásokba helyezi s megragadja az Örök Hatalmat, melynek világrendje épp oly változhatatlan, mint ő maga, mely hittel az erkölcsi világrend is annál nagyobbszerűnek, annál megingathatatlanabbnak tűnik fel. Módosul nála a Jézus személyéről való fogalom is, midőn Jézus úgy jelenik meg, mint „első az ő testvérei között.“ Hitnézeteivel az amerikai Fréemann Clarke-al látszik egy uton járni, ki Channing és Parker közt foglal helyet hittani felfogásával. A hitnézetek, a vallási fogalmak is tehát a fejlődés törvényének vannak alávetve. Magában a kereszténységben „oly szellemi principiumot lát, mely Jézus személyében a világtörténelem folyamába egész teljességével belépvn, azt mindenestől a haladás és fokenkénti fejlődés meg nem állapodható ösvényére vitte... A keresztény vallás végzetlen tartalmu igazságai a legkülönfélébb felfogásoknak engednek tért s éppen ez az, a mi a ker. vallásnak egyetemes örök érvényét biztosítja.“¹⁾

Ezért a szellemi szabadságot igényli a maga részére és mindenki számára. S ennek a gyakorlatára a „Prot. Egyh. és Isk. Lap“-ot alapítja, mely ma egyik kitünő tanítványa kezében van, — e lapot, mely három tizeven keresztül minden árnyalatú protestansoknak a vélemény szabad nyilvánítására nyitva állott, s mely a hit és egyház szabadsága bátor, hősies védelmével és széleskörű szellemi mozgalmával a protestans egyházak újabbkori történelmének s eléhaladásának annyi fényes vonását írta lapjaira.

Ballagi másnemű munkásságával is mindenütt a haladásnak a képviselője. A nemzeti nyelv érdekében és a nemzeti művelődés terjesztésében mindig a legjobbakkal küzd s e nemű munkássága és művei a Magyar Tudós Akadémiának egyik legtiszteltebb tagjává teszik.

Protestans volt a szó legjobb értelmében, szeretve a szabadságot, tisztelve az egyéni meggyőződést, keresve az igazságot; s lángoló jelkesedéssel és bátorsággal küzdve a fölvilágosultság eszméiért minden téren, az előrehaladó protestantismusnak egyik legnagyobb alakja.

PÉTERFI DÉNES.

¹⁾ Tájékozás a theologia mezején. Irta Ballagi Mór. 21. l.

TANÁR-BEIKTATÓ ÜNNEPÉLY. 1)

I.

MEGNYITÓ BESZÉD.

Mélyen tisztelt gyülekezet!

Kolozsvári főtanodánk állami segélyezése a magas kormány és vallásközönségünk között kötött szerződés által lett rendezve. E szerződés-adta jog alapján a m. kir. közoktatásügyi minister úr ő nmltga, kolozsvári főiskolánkhoz tanároknak Kanyaró Ferencz, Boros Sándor és Nagy Gyula urakat méltóztatott kinevezni, és pedig, elsőt a magyaryelv és irodalom, másodikat a szám és mennyiségtan, és a harmadikat a geometriai és szabadkézi rajz tanszékeire. Nevezett tanár urak az előirt esküt az egyh. képv. tanács ülésében letették, állomásaikat már ez iskolai év elején elfoglalták; de beköszöntőjük, vagyis székfoglaló értekezésük megtartása csakis mára volt berendezhető, a jelen egybegyűlés célját tehát ez ünnepély képezi. Ennek megnyitására a t. tanári kar engem kért fel, s én az ügy kiváló jelentőségénél fogva e megbízatást elfogadtam, s e minőségben mindenekelőtt üdvözlöm a t. gyülekezetet szives megjelenéséért. A mi további teendőimre illeti: szónok nem vagyok, s nincs is szándékomban szónoklatot tartani; de azért szabad legyen egy pár alkalmi gondolatomat elmondani.

Ez ünnepély, mely e muzsáknak szentelt falak közt ez órában lefolyik, bármely oldalról tekintjük, nem mindennapi jelenés, hanem sok tekintetben szép és lélekemelő esemény.

E főiskolánk mostani épülete nemsokára 100 éves lesz, de azért aligha adta elő magát oly eset, hogy egyszerre három tanár beköszöntője folyt volna le falai közt, annál kevésbé fordulhatott elé a jelen századot megelőzőt két században, a meddig t. i. Kolozsvárt az unitárius iskola létezése visszavihető.

De nevezetes nap ez a tanuló ifjuságra, mely egyszerre három

1) Tartatott a kolozsvári unitárius főiskolában 1891. nov. 5.